

УДК 908:378.4(477) , 1970/1980”
DOI: 10.15587/2313-8416.2015.40928

ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ ІМ. Т. Г. ШЕВЧЕНКА ЯК ОСЕРЕДОК КРАЄЗНАВЧИХ СТУДІЙ РЕГІОНУ (70–80-ті РОКИ ХХ ст.)

© М. М. Ігнатенко

Аналізуються основні напрямки, зміст та форми роботи Чернігівського педінституту ім. Т. Г. Шевченка в контексті розвитку історичного краєзнавства Чернігівщини другої половини 20 ст.; з'ясовуються пріоритетні напрямки наукового пошуку, успіхи, досягнення, прорахунки та значення діяльності краєзнавців вищого навчального закладу для регіону

Ключові слова: історичне краєзнавство, студентські гуртки, музейно- археологічна практика, краєзнавчі конференції, Чернігівщина

The major directions, content and forms of work of the T.G. Shevchenko Chernihiv pedagogical institute in the context of historic study of Chernigov region of second half of the 20th century are analyzed; the foreground directions of scientific research, successes, achievements, failures and importance of local historians of higher education institution for the region are defined

Keywords: historical local lore, student groups, museum and archaeological practice, regional conferences, Chernihiv region

1. Вступ

Історичне краєзнавство має на Чернігівщині глибоке коріння і багаті традиції. Історія регіону, де, за влучним словом академіка М. С. Грушевського, “поховані секрети Старої України” [1], здавна приваблювала увагу аматорів і дослідників минушини. Наукова спадщина і досвід роботи краєзнавців Чернігівщини, у свою чергу, були об'єктом вивчення багатьох фахівців, які відтворили основні етапи розвитку історичного краєзнавства в регіоні протягом XVIII – першої половини ХХ ст. Криза донедавна панівної у вітчизняній історіографії марксистської парадигми останнім часом зумовила зростання інтересу до теоретико-методологічних проблем історичного краєзнавства. “На зламі тисячоліть, – зазначив академік П. Т. Тронько, – для всіх нас особливо важливо осмислити здобутки краєзнавства, проблеми, з якими воно стикається, перспективи його розвитку” [2].

2. Постановка проблеми

Історичному краєзнавству, так званій мікроісторії, відведене помітне місце в системі сучасної історичної науки. Повноправними суб'єктами історико- краєзнавчого руху на Чернігівщині були вищі навчальні заклади регіону . Саме вони сприяли ефективному розвитку краєзнавчих студій в Чернігівській області та розгортанню історико-краєзнавчого руху загалом. Неабияку роль в розвитку краєзнавства в стінах вищого навчального закладу відігравали його викладачі : Дятлов В. О., Коваленко О. Б., Коваленко В. П., Глушенко В. П., Колесник М. П., Матюшин Г. Н. , Ткаченко В. В. та інші, але і досі існує певний інформаційний вакуум щодо внеску Чернігівського педагогічного інституту ім. Т. Г. Шевченка в справу розвитку історико-краєзнавчого руху на Чернігівщині у 70–80-х роках 20 ст. Саме з 1972 р. на історичних факультетах педінститутів впроваджують курс історичного краєзнавства, яке жваво розвивається впродовж наступних десяти-

річ. З 1991 р. починається якісно новий етап в розвитку історичного краєзнавства, пов'язаний з проголошенням незалежності України.

3. Літературний огляд

Основні форми й методи історико-краєзнавчої роботи в середній та вищій школі України схарактеризовано здебільшого на сторінках періодичних видань і збірників статей науково-методичного характеру.

Тенденції вивчення регіональної історії на теренах УРСР в загальному вигляді досліджував Тронько П. Т. [3]. Він та Складенко Є. М. намагались також з'ясувати основні завдання краєзнавчих досліджень того часу [4]. Заремба С.З. вивчав загальні проблеми розвитку радянського історичного краєзнавства на Чернігівщині [5]. Аналізу загальних проблем розвитку історичного краєзнавства Чернігово-Сіверщини присвячено праці Коваленко О. Б. Саме він підкреслює важливе значення навчальних закладів в розгортанні краєзнавчого руху в регіоні, звертає увагу на важливість взаємозв'язку краєзнавчої роботи вищих навчальних закладів та школи та доводить неабияку роль спецкурсів з історії рідного краю для подальшого розвитку краєзнавства в вищій школі [6]. Самойленко Г. В. наголошує на важливості розвитку та збереженні традицій освіти, науки що сформувалися в регіоні впродовж століть [7]. Чуприна М. С., Демченко Т. П. розглядають проблему в контексті вдосконалення навчально-виховного процесу та підвищення якості підготовки майбутніх вчителів. [8]. Дослідники Коваленко В. П., Яковенко Є. В. [9], Ясновська Л. В. слушно зауважили що велику роль відіграє археологічна практика(вона спонукає студентів до краєзнавчого пошуку) [10].

4. Внесок Чернігівського педагогічного інституту імені Т. Г. Шевченка в розгортання краєзнавчого руху на Чернігівщині.

У 1954 р. Чернігівський учительський інститут було реорганізовано у педагогічний, а в 1961 р. йому

було присвоєно ім'я Т. Г. Шевченка [11]. Відродження і подальший розвиток краєзнавчих студій у навчальному закладі у повоєнний час ускладнювались перманентними змінами його внутрішньої структури. Так, історичний факультет Чернігівського учительського інституту було закрито 1949 р. і відновлено у складі Чернігівського педагогічного інституту лише у 1973 р. Історичний факультет Ніжинського педагогічного інституту після тривалої перерви почав діяти у 1968 р., але вже 1973 р. його було розформовано, а викладачів і студентів переведено до Чернігова. Брак фахових кафедр і наукових кадрів відповідного профілю гальмував розгортання краєзнавчих досліджень. За цих умов краєзнавча робота була зосереджена на кафедрах суспільних наук – спочатку марксизму-ленінізму, а згодом історії КПРС і наукового комунізму. Кафедра історії СРСР і УРСР у Ніжинському педінституті проіснувала протягом 1970–1973 рр. Аналогічна кафедра, створена у Чернігівському педінституті у 1975 р., 1990 р. була реорганізована у кафедру історії та археології України [12].

Історико-краєзнавчі матеріали досить широко використовувались у процесі викладання суспільних та історичних дисциплін, передусім історії КПРС, історії СРСР, історії УРСР, археології, спеціальних історичних дисциплін. На кафедрах Чернігівського педінституту були поступово створені своєрідні “банки” історико-краєзнавчої інформації, опрацьовувалась краєзнавча бібліографія, а методичний “інструментарій” систематично вдосконалювався завдяки вивченню і запровадженню передового педагогічного досвіду [13]. Якщо використання краєзнавчого матеріалу на лекціях зазвичай мало фрагментарний, ілюстративний характер, то на семінарських і практичних заняттях його питома вага помітно зростала. Зокрема, значна частина студентських рефератів базувалась саме на місцевому матеріалі. Тематика курсових робіт з вітчизняної історії складалась кафедрами таким чином, щоб заохотити студентів до історико-краєзнавчих студій. Таку ж мету переслідувала і тематика дипломних робіт на історичних факультетах Чернігівського і Ніжинського педінститутів.

Треба підкреслити, що активізації краєзнавчої роботи у вузах регіону, як і всієї України, значною мірою сприяло запровадження у 1972 р. на історичних факультетах педінститутів курсу “Історичне краєзнавство” в обсязі 20 годин лекцій і 10 годин семінарських занять, причому за дороговказу у його викладанні правила навчальна програма для педінститутів РРФСР, перекладена того ж таки 1972 р. українською мовою. У програмі визначались сутність історичного краєзнавства, його предмет і завдання у процесі підготовки майбутніх педагогів. Вона передбачала вивчення досвіду і здобутків дореволюційного і радянського краєзнавства, ознайомлення студентів з головними типами і видами речових, писемних та усних джерел з історії рідного краю, опрацювання форм і методів історико-краєзнавчої роботи в школі. На жаль, у програмі не було враховано особливості розвитку історичного краєзнавства в Україні, не передбачено навчальні екскурсії до місцевих музеїв та

архівів. Їх український аналог – “Програма курсу з історичного краєзнавства”, упорядкована Р. Д. Ляхом, побачили світ тільки в середині 1991 р. Бракувало і власних підручників з історичного краєзнавства, відтак викладачі та студенти використовували не дуже досконалі й далекі від українських реалій книги, видані в Росії. Так, посібник “Историческое краеведение” за редакцією М. П. Мілонова, що побачив світ у 1969 р., був перенасичений другорядним фактичним матеріалом. Недостатньо уваги в ньому було приділено практичній краєзнавчій підготовці фахівців-істориків. Ці недоліки були частково враховані авторами посібника “Историческое краеведение” за редакцією Г. М. Матюшина, перше видання якого з'явилося 1975 р., друге – 1980 р. У ньому розширено розділ про форми і методи історико-краєзнавчої роботи в школі, більш зважено добраний фактичний матеріал, але питання, пов'язані з музейною справою, пам'ятками фольклору, висвітлені недостатньо. Авторський посібник Г. М. Матюшина “Историческое краеведение”, виданий 1987 р., базувався на тих же методологічних і методичних засадах, які вже не задовольняли потреби вищої школи доби перебудови [14]. Крім того, у навчальному процесі використовувались посібники для вчителів “Методика историко-краеведческой работы в школе” за редакцією М. С. Борисова (1982) і “Роль историко-культурной спадщини в комуністичному вихованні учнів” а редакцією Ф. П. Шевченка (1983).

Недосконалість науково-методичного забезпечення спонукала до пошуку оптимальних форм та методів викладання курсу історичного краєзнавства. Зокрема, на кафедрі історії СРСР і УРСР Чернігівського педінституту наприкінці 80-х рр. відмовились від традиційних семінарських занять і використовували відведений згідно навчального плану час (10 годин) для проведення фахових семінарів-екскурсій. Кожна з академічних груп 1-го курсу задалегідь опрацьовувала один із запропонованих викладачем доцентом О. Б. Коваленком маршрутів, розподіляючи серед студентів функції екскурсоводів. Найбільш популярними виявились такі маршрути: Чернігів-Батурин-Ніжин-Чернігів, Чернігів-Ічня-Тростянець-Качанівка-Чернігів, Чернігів-Мена-Сосниця-Чернігів, Чернігів-Новгород-Сіверський-Чернігів, Чернігів-Ріпки-Любеч-Чернігів, Чернігів-Козе-лець-Київ-Чернігів. Під час таких екскурсій студенти знайомились з історією населених пунктів, через які пролягав маршрут, різними типами місцевих музеїв (державними, громадськими, шкільними), пам'ятками історії, культури і природи. На заключному семінарському занятті підводились підсумки цієї роботи. Крім того, до заліку студенти готували реферати по одній з визначених викладачем тем: “Історія моєї родини”, “Історія мого міста (села)”, “Топоніми мого міста (села)”, “Пам'ятки історії та культури мого міста (села)” та ін. [15].

Нагромаджений у вузах регіону досвід свідчив: якщо обмежитись використанням місцевого матеріалу в загальних курсах або навіть нормативним курсом історичного краєзнавства, студенти неминуче матимуть лише фрагментарні знання з історії регіону.

Поглибити і систематизувати їх був покликаний спецкурс “Історія Чернігівщини”, запроваджений на 3-му курсі історичного факультету Чернігівського педінституту в 1981–1982 навчальному році в обсягу 22 лекційних годин. Спецкурс виконував низку важливих функцій. Його методологічний аспект дозволяв студентам глибше засвоїти діалектику загального і особливого, виявити специфічні форми, в яких у конкретних умовах регіону далися взнаки загальні закономірності історичного розвитку. Спецкурс озброював студентів знаннями з історії Чернігівщини з найдавніших часів до сучасності, що сприяло підвищенню якості фахової підготовки майбутніх педагогів. Спецкурсу був властивий дослідницький підхід – увага студентів повсякчас зосереджувалась на маловивчених сюжетах, “білих плямах” в історії краю, котрі могли стати об’єктами дослідження для курсових і дипломних робіт. Нарешті, спецкурс був зорієнтований на потреби школи, адже майбутній вчитель у такий спосіб здобував належну підготовку для проведення факультативу “Історія рідного краю”, рекомендованого навчальною програмою з історії. Ця форма історико-краєзнавчої роботи, започаткована у Чернігівському педінституті, здобула схвалення наукової громадськості й набула поширення в інших вузах України.

Важливе місце в системі історико-краєзнавчої роботи у вищій школі належало музейно-археологічній практиці, яку зазвичай проходили студенти історичних факультетів після закінчення 1-го курсу. Саме під час практики вони здобували навички проведення археологічних розвідок і розкопок, безпосередньо вивчали старожитності краю. Як правило, студенти історичного факультету Чернігівського педінституту протягом 70-80-х рр. працювали у складі комплексних експедицій свого вузу, Чернігівського історичного музею, Інституту археології АН УРСР на об’єктах у Чернігові, Новгороді-Сіверському, Ніжині, Любечі, Острі та багатьох інших населених пунктах області. Разом з практикантами в експедиціях брали участь і сформовані на факультеті спеціалізовані будівельні загони археологічного профілю. Значний інтерес становить досвід роботи студентського науково-виробничого об’єднання “Археолог”, створеного 1984 р. Головний обов’язок його членів – участь у охоронних дослідженнях пам’яток археології в зонах новобудов на терені Чернігівщини. За безпосередньої участі бійців “Археолога” було відкрито кілька невідомих раніше монументальних споруд давньоруського часу в Чернігові, знайдено два унікальні скарби X–XIII ст., досліджено чимало літописних міст, сільських поселень, некрополів. Крім того, завдяки досить широкому залученню до проведення розкопок школярів підліткового віку, студенти мали змогу проявити і розвинути свої педагогічні здібності. Загалом, студентське науково-виробниче об’єднання “Археолог” поєднувало пізнавальну, наукову і педагогічну діяльність, сприяло розвитку краєзнавчих досліджень.

Гарною школою краєзнавчої роботи для викладачів кафедр суспільних дисциплін стала підготовка чернігівського тому “Історії міст і сіл Україн-

ської РСР”. Вже на початку 60-х рр. до цієї справи було залучено 26 фахівців Чернігівського і 25 науковців Ніжинського педінститутів, які працювали над нарисами з історії населених пунктів Чернігівської області [16]. Крім того, з метою надання кваліфікованої допомоги краєзнавцям-аматорам за кафедрами суспільних наук Чернігівського педінституту було закріплено 16 авторів з сільської глибинки, Ніжинського педінституту – 8, Чернігівського філіалу Київської політехнічного інституту – 7. Викладачі вузів виїздили до архівів і бібліотек Києва і Харкова, рецензували і доопрацьовували представлені до обласної колегії тексти. На підставі спеціального наказу Міністра вищої та середньої спеціальної освіти УРСР, ухваленого в липні 1967 р., підготовку нарисів для “Історії міст і сіл” було включено до планів наукової роботи кафедр і окремих викладачів, що дозволило сконцентрувати увагу на цьому важливому напрямі краєзнавчих досліджень [17]. На завершальному етапі до цієї роботи підключились і кафедри громадянської історії, створені у Ніжинському, а потім Чернігівському педінститутах. Саме вони відіграли вирішальну роль у підготовці другого видання чернігівського тому “Історії міст і сіл Української РСР”, здійсненого російською мовою 1983 р. [18] Викладачі кафедри історії СРСР і УРСР Чернігівського педінституту склали основу обласної редколегії та авторського колективу чернігівського тому “Зводу пам’яток історії та культури Української РСР”, підготовку якого в регіоні, як і в інших областях, було започатковано відповідно до постанови Ради Міністрів УРСР від 3 вересня 1982 р.

Поступово тематика краєзнавчих досліджень у вузах урізноманітнювалась, що засвідчує аналіз програм щорічних звітних наукових конференцій викладачів Чернігівського педінституту. Так, М. С. Чуприна, який після переходу з Обласного інституту підвищення кваліфікації вчителів досить довгий час очолював кафедру історії СРСР і УРСР, зосередився на вивченні соціально-економічної історії краю XVIII – початку XX ст., С.М.Мельник займався архівною евристиком і досліджував політичне життя Чернігівщини радянської доби, І. З. Онищенко доклав багато зусиль для відтворення документальної біографії О. П. Довженка, В. О. Свєтратов висвітлював економічне співробітництво Чернігівської, Брянської та Гомельської областей. Дедалі помітнішу роль у розгортанні історико-краєзнавчої роботи відігравали представники молодшої генерації викладачів і науковців О. Б. Коваленко і В.П.Коваленко, які в різний час керували кафедрою на зламі 80–90-х рр. Перший з них започаткував вивчення історико-краєзнавчого руху і регіональної історіографії, другий відродив у стінах вузу археологічне краєзнавство і розпочав систематичні розкопки на терені Чернігівщини. До краєзнавчих студій також прилучились викладачі кафедри загальної історії Е. В. Яковенко, В. П. Глущенко, В. О. Дятлов, М. П. Колесник, В. В. Ткаченко [19].

Протягом другої половини 70-80-х рр. кафедра історії СРСР і УРСР Чернігівського педінституту фактично стала координаційним центром історико-краєзнавчого руху в області. За її безпосередньої

участі у кооперації з музейними закладами і обласною організацією Українського товариства охорони пам'яток історії та культури було проведено цілий ряд поважних наукових семінарів і конференцій. Так, у 1975 р. на базі Чернігівського педінституту було проведено Науково-теоретичну конференцію, присвячену 150-річчю повстання декабристів і 70-річчю першої російської революції 1905-1907 рр., а у 1979 р. – Науково-теоретичну конференцію, присвячену 325-річчю возз'єднання України з Росією, на яких переважала історико-краєзнавча тематика. Наукові конференції різного рівня особливо почастишали в другій половині 80-х рр. Так, 1988 р. відбувся другий, а 1990 р. – третій Історико-археологічні семінари “Чернігів і його округа в IX-XIII ст.”. Історико-краєзнавча тематика була представлена на інтердисциплінарних наукових конференціях, влаштованих спільними зусиллями кафедри історії СРСР і УРСР та кафедри мови і літератури. Одна з них була присвячена 800-річчю “Слова о полку Ігоревім”, інша – 175-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка. У 1989 р. кафедра історії СРСР і УРСР ініціювала проведення науково-практичної конференції “Новгороду-Сіверському – 1000 років”, а у 1990 р. – наукового семінару в Сосниці, присвяченого 250-річчю від дня народження видатного історика і краєзнавця О. Ф. Шафонського. Наукові заходи, що проводилися не лише в Чернігові, а й у районних центрах області, мали на меті активізувати краєзнавчі студії на місцях і в такий спосіб підготувати сприятливий ґрунт для відновлення громадських історико-краєзнавчих осередків.

Важливим напрямком краєзнавчих студій у Чернігівському педінституті було вивчення історії навчального закладу. Наслідком їх стала поява низки статей і окремих видань. Так, у 1966 р. побачив світ досить ґрунтовний нарис історії Чернігівського педінституту “Півстоліття невтомної праці”, яку підготували досвідчені викладачі-краєзнавці В. С. Кролевець, В. У. Черноус, В. Ф. Шморгун, В. І. Півторадні. До 60-річчя вузу у 1976 р. В. У. Черноус опублікував своєрідне продовження цієї праці – брошуру “Роки дальшого піднесення”.

До дослідницької роботи в галузі історичного краєзнавства досить активно залучались і студенти вищих навчальних закладів Чернігівщини, причому найбільш поширеною формою її організації у позанавчальний час залишались наукові гуртки, що діяли в структурі вузівських студентських наукових товариств. Невдовзі після відновлення історичного факультету Чернігівського педінституту, починаючи з 1975 р., запрацював історико-краєзнавчий гурток, яким послідовно керували І. З. Онищенко та О. Б. Коваленко. До складу гуртка зазвичай входило 25-30 студентів, кожний з яких мав індивідуальну дослідницьку тему. На засіданнях гуртка, які відбувались щомісяця, заслуховувались наукові повідомлення, звіти про виконану роботу, обговорювались нові книги з історії краю, реферувались фахові періодичні видання [20].

Більш повне і адекватне відображення тематика студентських наукових студій з історичного краєзнавства знайшла у програмах щорічних звіт-

них наукових конференцій молодих дослідників. Крім історії місцевих компартійних і комсомольських організацій вони розгортали науковий пошук з досить широкого кола проблем. Предметом їхніх досліджень стають книгодрукування на Чернігівщині у XVII–XVIII ст., Чернігівський революційно-народницький гурток середини 70-х рр. XIX ст., матеріали ревізії сенатора О. О. Половцова 1879–1881 рр., ремесла і промисли регіону в другій половині XIX ст. У середині 80-х рр. викладачі Чернігівського педінституту розгорнули масштабні археологічні розкопки на теренах краю, що зумовило появу цілої низки студентських наукових робіт з археології та стародавньої історії Чернігово-Сіверщини.

У листопаді 1983 р. на базі Чернігівського педінституту було проведено міжвузівську студентську наукову конференцію з історичного краєзнавства, у якій взяли участь понад 60 молодих дослідників з 9 вузів України, Росії та Білорусії – Чернігівського, Ніжинського, Київського, Полтавського, Сумського, Брянського і Воронежського педінститутів, Гомельського та Воронежського університетів. На конференції працювали 3 секції – археології, історії рідного краю дожовтневого періоду та історії рідного краю радянського періоду, а на пленарних засіданнях перед учасниками конференції виступили відомі вчені з Києва і Чернігова.

5. Результати дослідження

Значного розвитку історико-краєзнавчі студії набули у вищому навчальному закладі у 70-80 роках XX ст. Виразний краєзнавчий характер мала діяльність кафедр інституту, їх співробітники плідно вивчали історію Черніговщини, студіювали широке коло проблем регіональної історії та методики краєзнавчої роботи, ініціювали, організовували діяльність студентських історико-краєзнавчих гуртків та інших громадських краєзнавчих об'єднань.

6. Висновки

Таким чином, Чернігівський педагогічний інститут імені Т.Г. Шевченка відіграв значну роль у розвитку історичного краєзнавства і поступово перетворився у помітний осередок краєзнавчого руху. Відродивши занепалу і занедбану традицію краєзнавчих студій у вищій школі регіону, подолавши зрозумілу тематичну і хронологічну обмеженість досліджень, фахові кафедри вищого навчального закладу впродовж 80-х рр. здобули авторитет і визнання серед науковців України. Водночас подальший розвиток історико-краєзнавчої роботи у вузах області гальмувала відсутність в Україні власної програми і підручника з історичного краєзнавства, а також інших видів навчальної та довідкової літератури. Недостатньо здійснювався міждисциплінарний підхід до проблем краєзнавства, розробки комплексних тем за участю істориків, філологів, природознавців. Нарешті, гостро відчувався брак фахових періодичних видань, здатних згуртувати довкола себе не тільки фахівців-істориків, але й численних аматорів місцевої старовини.

Література

1. Грушевський, М. Чернігів і Північне Лівобережжя в українській історії (Кілька спостережень, здогадів і побажань) [Текст] / М. Грушевський. – Чернігів і Північне Лівобережжя: огляди, розвідки, матеріали. – К., 1928. – С. 101–117.
2. Тронько, П. Т. Краєзнавство України: здобутки і перспективи [Текст] / П. Т. Тронько. – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – 125 с.
3. Тронько, П. Т. Деякі питання розвитку історичного краєзнавства в Українській РСР [Текст] / П. Т. Тронько // Вісник АН УРСР. – 1982. – № 6. – С. 36–41.
4. Тронько, П. Т. Основні підсумки і даліші завдання історико-краєзнавчих досліджень [Текст] / П. Т. Тронько, С. М. Склярєнко // Український історичний журнал. – 1979. – № 11. – С. 51–60.
5. Заремба, С. З. Становлення радянського історичного краєзнавства на Чернігівщині [Текст] / С. З. Заремба, О. Б. Коваленко // Український історичний журнал. – 1983. – № 4. – С. 104–112.
6. Коваленко, О. Головні етапи розвитку історичного краєзнавства на Чернігово-Сіверщині [Текст] / О. Коваленко // Краєзнавство. – 2000. – № 1-2. – С. 39–45.
7. Самойленко, Г. В. Розвиток освіти та науки в Ніжині в XVII–XX ст. [Текст] / Г. В. Самойленко, О. Г. Самойленко, С. Г. Самойленко. – Ніжин: Ніжинський державний педагогічний інститут ім. М.В.Гоголя, 1996. – 224 с.
8. Чуприна, М. С. Введення краєведческого матеріала в преподавание истории СССР [Текст]: тез. докл. и сообщений Всес. науч.-прак. конф. / М. С. Чуприна, Т. П. Демченко // Пути совершенствования учебно-воспитательного процесса и повышения качества подготовки учителей истории. – Луцк, 1984. – С. 115–116.
9. Яковенко, Е. В. Краєзнавча робота під час археологічної практики студентів-істориків Чернігівського педінституту [Текст]: тези доповідей / Е. В. Яковенко // Третя Республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства. – К., 1984. – С. 138–139.
10. Ясновська, Л. В. З досвіду роботи студентського науково-виробничого об'єднання “Археолог” Чернігівського педінституту ім. Т. Г. Шевченка [Текст]: тези доповідей / Л. В. Ясновська // Друга Чернігівська обласна наукова конференція з історичного краєзнавства. – 1988. – Вип. I. – С. 42.
11. Півстоліття невтомної праці: Нарис історії Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т. Г. Шевченка [Текст] / К.: Радянська школа, 1966. – 100 с.
12. ДАЧО (Державний архів Чернігівської області), Ф. Р-608, Оп. 2, Спр. 780 [Текст] / Отчет о научной работе института за 1976 год, 103 арк.
13. Історичне краєзнавство в Українській РСР [Текст] / К.: Наукова думка, 1989. – 240 с.
14. Матюшин, Г. Н. Историческое краеведение: Учебное пособие для студентов педагогических факультетов по специальности “История” [Текст] / Г. Н. Матюшин. – М.: Просвещение, 1987. – 207 с.
15. Коваленко, О. Б. З досвіду історико-краєзнавчої роботи у Чернігівському педінституті ім. Т. Г. Шевченка [Текст] / О. Б. Коваленко // Проблеми вивчення краєзнавства у вищій школі: Матеріали Республіканського “круглого столу”. – Кіровоград, 1990. – С. 40–44.
16. ДАЧО, Ф. Р-5271, Оп. 1, Спр. 5 [Текст] / Списки членів облредколлегии тома “История городов и сел Черниговской области”, рабочих групп, райредколлегии (28 січня 1965 р. – 12 січня 1970 р.), 145 арк.
17. ДАЧО, Ф. Р-5271, Оп. 1, Спр. 4 [Текст] / Планы работы областной редколлегии «Истории городов и сел Черниговской области»; информация о ходе работы (август 1962 г. – 22 декабря 1970 г.), 149 арк.

18. Ткаченко, В. Розвиток історичного краєзнавства у Чернігівському педінституті ім. Т. Г. Шевченка [Текст] / В. Ткаченко, М. Ігнатенко. – Людина, суспільство, культура: історія та сучасність. – Чернігів, 1996. – С. 10–12.

19. Бібліографічний покажчик наукових праць викладачів Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т. Г. Шевченка (1976–1985) [Текст] / Чернігів: Чернігівський державний педагогічний інститут ім. Т. Г. Шевченка, 1986. – 168 с.

20. ДАЧО, Ф. Р-608, Оп. 2, Спр. 746 [Текст] / Отчет о научной работе студентов в институте (1975 г.), 26 арк.

References

1. Grushevs'kyj, M. (1928). Chernigiv i Pivnichne Livoberezhzhja v ukrai'ns'kij istorii' (Kil'ka sposterezen', zdogadiv i pobazhan'). Chernigiv i Pivnichne Livoberezhzhja: ogljady, rozvidky, materialy. Kiev, 101–117.
2. Tron'ko, P. T. (2003). Krajeznavstvo Ukrai'ny: zdotutky i perspektvy. Kiev: Instytut istorii' Ukrai'ny NAN Ukrai'ny, 125.
3. Tron'ko, P. T. (1982). Dejaki pytannja rozvytku istorыchnogo krajeznavstva v Ukrai'ns'kij RSR. Visnyk AN URSR, 6, 36–41.
4. Tron'ko, P. T., Skljarenko, Je. M. (1979). Osnovni pidsumky i dal'shi zavdannja istoryko-krajeznavchyh doslidzen'. Ukrai'ns'kij istorychnyj zhurnal, 11, 51–60.
5. Zaremba, S. Z., Kovalenko, O. B. (1983). Stanovlennja radjans'kogo istorychnogo krajeznavstva na Chernigivshhyni. Ukrai'ns'kij istorychnyj zhurnal, 4, 104–112.
6. Kovalenko, O. (2000). Golovni etapy rozvytku istorychnogo krajeznavstva na Chernigovo-Siversshhyni. Krajeznavstvo, 1-2, 39–45.
7. Samojlenko, G. V., Samojlenko, O. G., Samojlenko, S. G. (1996). Rozvytok osvity ta nauky v Nizhyni v HVII-II st. Nizhyn: Nizhyn'skij derzhavnyj pedagogichnyj instytut im. M. V. Gogolja, 224.
8. Chupryna, M. S., Demchenko, T. P. (1984). Vvedenye kraevedcheskogo materyala v prepodavanye istoryky SSSR. Tezysi dokladov y soobshhenyj Vsesojuznoj nauchno-praktycheskoj konferencyy “Puty sovershenstvovanyja uchebno-vospytatel'nogo processa y povishenya kachestva podgotovky uchitelej istoryy”. Luck, 115–116.
9. Jakovenko, E. V. (1984). Krajeznavcha robota pid chas arheologichnoi' praktyky studentiv-istorykiv Chernigivs'kogo pedinstytutu. Tretja Respublikans'ka naukova konferencija z istorychnogo krajeznavstva: Tezy dopovidej. Kiev, 138–139.
10. Jasnov'ska, L. V. (1988). Z dosvidu roboty student'skogo naukovo-vyrobnychoho ob'jednannja “Arheolog” Chernigivs'kogo pedinstytutu im. T. G. Shevchenka. Druga Chernigivs'ka oblasna naukova konferencija z istorychnogo krajeznavstva: Tezy dopovidej. Chernigiv-Nizhyn, I, 42.
11. Pivstolittja nevtomnoi' praci: Narys istorii' Chernigivs'kogo derzhavnogo pedagogichnogo instytutu im. T. G. Shevchenka (1966). Kiev: Radjans'ka shkola, 100.
12. DACHO (Derzhavnyj arhiv Chernigivs'koi' oblasti), F. R-608, Op. 2, Spr. 780, Otchet o nauchnoj rabote ynstytuta za 1976 god, 103 ark.
13. Istorychne krajeznavstvo v Ukrai'ns'kij RSR (1989). Kiev: Naukova dumka, 240.
14. Matjushyn, G. N. (1987). Ystorycheskoe kraevedenye: Uchebnoe posobyje dlja studentov pedagogicheskych fakul'tetov po specyjal'nosti “Ystoryja”. Moscow: Prosveshhenye, 207.
15. Kovalenko, O. B. (1990). Z dosvidu istoryko-krajeznavchoi' roboty u Chernigivs'komu pedinstytutu im. T. G. Shevchenka. Problemy vyvchennja krajeznavstva u vyshhij shkoli: Materialy Respublikans'kogo “kruglogo stolu”. Kirovograd, 40–44.

16. DACHO, F. R-5271, Op. 1, Spr. 5, Spysky chlenov oblredkollegyy toma "Ystoryja gorodov y sel Chernygovskoj oblasti", rabochyh grupp, rajredkollegyj (28 sichnja 1965 r. – 12 sichnja 1970 r.), 145 ark.

17. DACHO, F. R-5271, Op. 1, Spr. 4, Plani raboti oblastnoj redkollegyy «Ystoryy gorodov y sel Chernygovskoj oblasti»; ynformacija o hode raboti (avgust 1962 g. – 22 dekabnja 1970 g.), 149 ark.

18. Tkachenko, V., Ignatenko, M. (1996). Rozvytok istorychnogo krajeznavstva u Chernigivs'komu pedinstytuti im.

T. G. Shevchenka. Ljudyna, suspil'stvo, kul'tura: istorija ta suchasnist'. Chernigiv, 10–12.

19. Bibliografichnyj pokazhchyk naukovyh prac' vykladachiv Chernigivs'kogo derzhavnogo pedagogichnogo instytutu im. T. G. Shevchenka (1976–1985) (1986). Chernigiv: Chernigivs'kyj derzhavnyj pedagogichnyj instytut im. T. G. Shevchenka, 168.

20. DACHO, F. R-608, Op. 2, Spr. 746, Otchet o nauchnoj rabote studentov v ynstytute (1975 g.), 26 ark.

Дата надходження рукопису 27.03.2015

Ігнатенко Марина Миколаївна, доктор історичних наук, професор, кафедра історії України, Київський університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053
E-mail : 8117836@ukr.net

UDC 62(091)

DOI: 10.15587/2313-8416.2015.40448

KHARKIV PLANT OF SELF-PROPELLED CHASSIS – THE PRODUCER OF UNIQUE NON-CLASSIC LAYOUT TRACTORS

© **A. G. Kryvokon**

The article is about the history of Kharkiv Plant of Self-propelled Chassis, producer of unconventional layout tractors – so-called self-propelled chassis. The information about tractors' technical options and its models is highlighted. The facts about the creation, design and modifications of self-propelled chassis, their usage in different specific areas are uncovered

Keywords: tractorbuilding, self-propelled chassis, classic layout, tractor design, agriculture

Стаття присвячена історії Харківського заводу транспортних самохідних шасі, виробника тракторів нетрадиційної компоновки - так званих самохідних шасі. Подано інформацію про технічні характеристики тракторів, а також їх моделі. Висвітлюються факти про створення, проектування і модифікації самохідних шасі, їх використання в різних спеціальних сферах

Ключові слова: тракторобудування, самохідні шасі, класична компоновка, конструкція трактора, сільське господарство

1. Introduction

Tractorbuilding is considered to be one of the most important branches of agricultural engineering in the world. Ukraine has a great experience in tractor producing. This is explained by the fact that our country has huge land resources, agriculture is one of the priorities of the state economy, and tractors have been in demand everywhere and always.

The tractorbuilding has gone all the glorious way and includes well-developed research and production base, powerful design departments, network of machine stations. The domestic tractors as well as foreign units are still working in our fields today.

2. Problem statement

Nevertheless, the subject of the history of the tractorbuilding in the USSR and in Ukraine is still poorly understood despite the fact that the developments of various types of machinery and tractors as well as the scope of production in the last hundred years are staggering.

Today the situation of the domestic tractor industry is quite deplorable. It is regrettable that due to the various problems and shortcomings of the domestic economy our tractor industry today is almost underdeveloped. There is a risk that within a couple of decades we will only use the foreign manufactured models. Thus, the glorious history of the domestic tractorbuilding just sinks into oblivion. We do not want if this will be true

because we have a significant positive experience in this industry that is not ashamed to transfer to subsequent generations not only in our country but also abroad. Therefore, the important objective of this publication is to review the history of the creation, manufacturing, implementation and operation of domestic tractors.

The deep analysis of the tractorbuilding history has been done by a wide range of scientists. However, there is one type of tractor that has not been mentioned in the articles: self-propelled chassis.

The aim of the article is to uncover the facts about the creation, design and modifications of self-propelled chassis, their usage as agricultural tractors, military and civil trucks. Besides, the publication analyses the historical and design pass of the Kharkiv Plant of Self-propelled Chassis, the only one plant producing self-propelled chassis in Ukraine, one of two such plants in former USSR, one of the few world plants that designed and developed the unusual layout tractors.

3. Literature review

The history of self-propelled chassis is totally unrevealed in scientific publications. Only designers and engineers of Kharkiv Plant of Self-propelled Chassis – V. Adolf, A. Vasernis, S. Libtsis – published the notes on technical specifications of non-classic layout tractors. The article is based on this works and archival documents as a chronological background.